

Nekroloji :

PROFESÖR PAUL WITTEK (1894-1978) *

STANFORD J. SHAW

University of California, Los Angeles

Çeviren: TÜTEN ÖZKAYA, Ph. D.

Londra Üniversitesi'nin Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'nda Türk Dili Profesörü (Emeritus) Paul August Wittek'in 13 Haziran, 1978'de 84 yaşında yaşama gözlerini kapaması ile, Osmanlı ve Türk tarihi üzerinde yapılan araştırmalarda yeni bir çağ sona ermektedir.

Paul Wittek, Avusturya - Macaristan İmparatorluğu devrinde, Viyana yakınında Baden'de bir Çek ailesinin oğlu olarak dünyaya geldi. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus cephesinde topçu subayı olarak hizmet etti. Başından aldığı ciddi bir yaranın (yaşamının sonraki yıllarında öğrencilerinin, başındaki bu çukur yara izine dokunmalarını istemekten hoşlanırdı) iyileşmesi üzerine, Osmanlı Genelkurmayı'nda danışman olarak görevlendirildi; savaşın son günlerinde Filistin cephesinde hizmet etti. Kendisinin sonradan anlattığı gibi, güneydoğu Avrupa üzerinden İstanbul'a giden bir askerî trende yolculuk ederken Türkçe öğrenmeye başlamıştı. Devrin birçok önemli Osmanlı liderleri ve ayrıca Gelibolu savaşı sırasında ve sonrasında Mustafa Kemal Atatürk ile tanıştı. Mustafa Kemal Atatürk'ü çok zeki, o sırada Osmanlı ordusunda hizmet etmekte olan birçok Alman ve Avusturyalı subaylarının, Türklere ve Müslümanlara karşı ta-kındıkları kendini beğenmiş tavırlara aldırış etmeyen bir kişi olarak tanımlamaktaydı.

Wittek, savaşın ardından Türkoloji öğrenimi yapmak üzere yurduna döndü ve Viyana Üniversitesi'nden diplomasını aldı. Daha sonra Türkiye'ye geldi ve bir süre Alman Arkeoloji Enstitüsü'nde çalıştı. Burada, Osmanlıların kökenleri ile birlikte Ortaçağ Türkçesi

* International Journal of Middle East Studies. 10 (1979), 139-141. Printed in Great Britain.

ve İslâm yazıtbilimi üzerinde araştırmalara başladı. Bundan başka, Osmanlı arşivlerinin "işe yaramayan kâğıtlar" olarak Bulgaristan'a satılması tasarlanırken, halkın dikkatini bu olaya çekmeyi başarmış, böylece Osmanlı tarihinin son yıllarına ilişkin araştırmalara önemli katkıda bulunmuştur. Profesör Wittek, kendisinin sonradan anlattığı gibi, güneşli bir günde Sirkeci garına bakan bir lokantada öğle yemeği yerken bir takım kâğıtların sokakta rüzgârla sürüklendiğini görmüş, yerinden fırlamış ve eline geçen bu kâğıtlar arasında, Osmanlıların ilk devirlerine ait bazı resmî belgeler bulunduğunu görmüş. Tanınmış Türk tarihçilerinin yardımıyla bu utanç verici olayın ortaya çıkarılması ve halka aksettirilmesi üzerine, arşivlerin, genç kuşak bilim adamlarının araştırma ve incelemelerine sunulmak üzere saklanması sağlanmıştır.

Profesör Wittek Viyana'ya döndükten sonra, Nazizm'in ortaya çıkışına karşı tepkisini göstermek amacıyla Brüksel'e göç etti. O sırada Profesör Henri Gregoire'nin başkanı bulunduğu Bizans Araştırmaları Enstitüsü'nün canlı ortamı içinde bilimsel faaliyetlerini geliştirdi. Naziler, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u istilâ edince, Wittek küçük bir sandala binerek İngiltere'ye kaçtı. Avusturya uyruklu olması nedeniyle önce yabancı bir düşman gibi görülerek hapse atıldı. Bununla birlikte, az sonra, başında Profesör Sir Hamilton A. R. Gibb ve Sir Denison Ross olduğu halde kimi İngiliz doğubilimcileri onun salıverilmesi için uğraştılar ve Londra Üniversitesi'nde görev verilmesini sağladılar. Savaşın hemen ardından Brüksel'de bulunan eşinin ve ailesinin yanına gitti. 1948 yılında, Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'nda yeni kurulan Türk Dili kürsüsüne atanması üzerine kesin olarak İngiltere'ye döndü ve emekli olduğu 1961 yılına dek bu kürsüde kaldı. Ancak Wittek, kendisine uygun bir çalışma odası sağlanmadığı ve akademik faaliyetlere katılma olanağı verilmediği için üzüntü duymaktaydı. Bu nedenle Londra'dan pek uzakta olmayan Warburg Enstitüsü'ne atanınca çok sevindi ve ölümüne dek bu enstitüde çalışmalarını sürdürdü. Wittek yaşamının son yıllarında artık faal olarak ders okutmadı ve yazı yazmadı. Ancak, Osmanlı bilimsel araştırmalarına ve çok sayıda öğrencilerinin çalışmalarına karşı derin bir ilgi beslemeyi sürdürmekte ve düzenli olarak ziyaretine gelen bilim adamlarını, Londra'nın banliyösü Ruislip'deki odalarında ya da Warburg Enstitüsü'nde kabul etmekteydi.

Paul Wittek, gerçekte arkasından çok sayıda yapıt bırakmış bir bilim adamı değildi. Meslek yaşamı boyunca ancak iki küçük kitap yayımladı: *Das Fürstentum Mentesch* (1934) ve daha önce verdiği konferanslardan oluşan *The Rise of the Ottoman Empire* (1938). Bununla birlikte bu çok sayıda yazdığı yazılarda, Wittek, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasında Gazi geleneğinin önemini vurgulamak için bir temel kurmuştur. Gazi geleneğine ilişkin düşünce, Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulmasında şu ya da bu millet topluluğunun katkısı olduğunu vurgulamaya çalışan, kimi son zaman bilim adamlarının çabalarına karşın, hiç bir zaman çürütülmeyen bir düşünce olarak kalmıştır. Wittek'in Osmanlı tarihini ve Osmanlı Türkçe'sinin nüanslarını tam anlamıyla bilmesi yanı sıra, bilgisini, ondan yararlanma yeteneğine sahip ve istekli kişilere vermede aşırı ölçüde istekli davranışı, Osmanlı tarihi üzerindeki araştırmaları, kendinden önce yapılan araştırmalara kıyasla çok daha bilimsel bir temelde geliştirmeye çalışmakta olan çok sayıda bilim adamının yetişmesinde yardımcı olmuştur. Wittek, Osmanlılar hakkında Batılı kaynakları dolduran, yerleşmiş ve Batılı bilim adamlarınca yüzyıllar boyu yinelenmiş efsane ve hayallere yer verilmeyerek, her şeyden önce, Osmanlı kaynaklarının araştırılarak incelenmesi gereğini vurgulamıştır. Osmanlı arşivlerine ilk olarak onun ilgi göstermesidir ki, öğrencileri ile birlikte Türkiye'nin içinde ve dışında bulunan kimseleri, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından araştırmacıların incelemesine sunulan bu kaynaklardan yararlanmaya özendirmiştir.

Wittek, dediği dedik ve insanlarla ilişki kurmayan bir kişi olarak tanınmıştır. Ancak ilk anda görülen içine kapanıklığı ortadan kalktıktan sonra, sıcak insanî duygulara ve ilgilere sahip kişiliği ortaya çıkardı. Başkaları ile birlikte kendisinin ve öğrencilerinin de acımasız bir eleştiricisiydi. Kimi yazarlar, yeni yayımlanan yapıtlarındaki yanlışlıkları gösterebilecek ölçüde gerçekten eksiksiz bilgiye sahip olması yüzünden, onu son yıllarda sıkça ziyaret etmekten çekinirlerdi. Wittek tamamlanmış ya da yarı tamamlanmış yazılarını çok sayıda dosyalarda saklardı. Mümkün olan her türlü kaynak malzemenin ortaya çıkarıldığından ve incelendiğinden kesin olarak emin olmadıkça bunları yayımlamaktan çekinirdi. Bu yazılardan birkaçı, cömertce verdiği öğrencilerince ve arkadaşlarınca sürdürülen araştırmaların gerçekte çekirdeklerini oluşturmuştur.

Wittek'in konferansları, tüm dinleyicileri için esin kaynağı olmuştur. Kendinden sonraki Osmanlı tarihçilerinin birçok pek önemli "bulguları" gerçekte onun konferanslarında filizlenmiştir. Osmanlıların başarıya ulaşmalarının nedenini, Osmanlı yüksek tabakasının, yüksek tabaka kuruluşları ve İslâm kuruluşları olarak iki bölüme ayrıldığını ve yüksek tabaka kuruluşlarının, yalnızca sonradan İslâm dinini kabul etmiş Hıristiyanlardan oluştuğunu öne süren Lybyer tezinin saçma olduğu; Osmanlı toplumunun ve kuruluşlarının gelişmesinde - Yunan ve Bizans mirasının etkisini vurgulamayı yeğ tutan kimselerin tersine olarak - Türk ve İslâm geleneklerinin etkin olduğu; XIX. yüzyılda bağımsızlığa kavuşan uluslarca ortaya yayılan, yüzyıllar boyu süren Osmanlı yönetiminde baskı altında tutulduklarına ilişkin savların tersine olarak - *Millet* sistemi ile Osmanlı uyruklarına özgürlük ve özerklik verildiği gibi düşünceler bu "bulgular" arasında yer almaktadır.

Paul Wittek bilim adamları içinde bir bilim adamıydı; O'nu tanıyan ve tanımayan herkesin yokluğunu duyacağı gerçekten büyük bir insandı.